

ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА ПАРАДИГМА СКЛАДЕНОГО ГОЛОВНОГО КОМПОНЕНТА БЕЗОСОБОВОГО РЕЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Коваль Л. М.

У статті обґрунтовано мовну кваліфікацію безособового речення в співвідношенні власне семантичного, семантико-синтаксичного, формально-граматичного та комунікативного рівнів структури речення, а також виявлено формально-граматичні параметри головного компонента безособового речення дво- та триелементної будови в українській мові.

Ключові слова: односкладне речення, безособове речення, головний компонент односкладного речення, простий головний компонент, двоелементний головний компонент, триелементний головний компонент.

В статье мотивирована языковая квалификация безличного предложения в соотношении собственно семантического, семантико-синтаксического, формально-грамматического и коммуникативного уровней структуры языка, а также установлены формально-грамматические параметры главного компонента безличного предложения двух- и трёхэлементного строения в украинском языке.

Ключевые слова: односоставное предложение, безличное предложение, главный компонент односоставного предложения, простой главный компонент, двухэлементный главный компонент, трёхэлементный главный компонент.

The article deals with the linguistic qualification of the impersonal sentence with respect to semantic proper, semantic-syntactic, formal-grammatical and communicative levels of sentence structure and finds formal grammatical parameters of the main component of impersonal sentence of two- and three-element structure in the Ukrainian language.

Key words: one member sentence, impersonal sentence, main component of one member sentence, simple main component, two-element main component, three-element main component.

Формально-граматичний напрям у синтаксисі зорієнтований на вивчення “набору парадигм – моделей, зумовлених наявними в кожній мові морфологічними формами в їхніх найоптимальніших виявах і варіантах” [12, с. 30]. Основним об’єктом формально-граматичних студій у слов’янському мовознавстві стало речення, основу опису формальної організації якого являє собою вчення про формально-синтаксичний ярус, що співвідноситься “з відповідним формальним реченнєвим зразком, реченнєвою моделлю – формально-синтаксичною структурою, структурною схемою” [2, с. 54].

Формально-синтаксичну структуру безособового речення вивчали Є. Галкіна-Федорук [4], В. Георгієва [7], Г. Чирва [16], П. Дудик [9], Е. Алсуф’єва [1], Т. Шабаліна [17], Ю. Долін [8], Т. Рамза [14], Е. Проворотова [13], Н. Курмакаєва [11]. В епіцентрі аналізу були головний і поширювальні компоненти безособової конструкції, проте з розвитком категорійного, функційного, дериваційного синтаксису виникла потреба переглянути та уточнити формальну параметризацію категорії безособовості. Метою нашої статті є конкретизувати набір морфологічних засобів експлікації складеного головного компонента (ГК) безособового речення (БР) у зв’язку із транспонуванням предикативних прислівників та предикативних форм на *-но*, *-то* у типові дієслівні синтаксичні позиції, а також окреслити потенційні моделі ГК БР дво- та триелементної будови в українській мові.

Односкладне безособове речення маркує дію чи стан, незалежні від витворювача дії та носія стану. Відповідно його головний компонент репрезентує словоформа, “релевантною ознакою якої є неможливість корелятивного зв’язку з називним відмінком, що й відтворює феномен БР – закритість позиції підмета як показник інволютивного процесу або стану” [11, с. 9]. ГК БР в українській мові може мати просту та складену форми.

Простий ГК БР має одноелементну, однослівну експлікацію. Такий компонент спроможний автономно, однослівно реалізувати граматичну та предметну власну

кваліфікацію: ... *Скрізь тільки спеціалістів бракує* (І. Жиленко); *А в степу весніє, весніє* (О. Гончар); *Аж морозить від цього погляду* (Вал. Шевчук); *Сутеніє рано восени* (І. Жиленко); *Та уже й смеркає* (І. Жиленко); – *І коли вже засвітає?* (В. Шкляр); *Біля нас як заgrimить* (В. Шевчук); *І чому йому ніяк не розвидниться?* (М. Матіос); *В яру проясниться, і всі знову зберуться* (В. Шкляр); *Аж Мишкові пощастить? Від п'яніючої яскравості до сірої сирості за якихось тиждень-два задощить* (М. Матіос); *Ох і віхолитиме* (В. Шкляр); *Мріятиметься про щось далеке й несподіване* (В. Шевчук); – *Чекаю, коли мені так солодко спатиметься біля тебе* (В. Шкляр); *Не співатиметься на ту весну* (М. Матіос); *Згадуватиметься про цю зустріч ще не раз* (В. Шевчук).

Корпус БР з ГК аналітичної будови в синхронії української мови, так само як і ареал БР з простим ГК, неоднорідний. За кількістю структурних елементів розмежовуємо дво- та триелементні ГК БР. Двоелементні ГК конституують основний та допоміжний елементи, що репрезентують відповідно диктумний та модусний компоненти семантики члена речення: *Часто доводиться ходити в ліс* (М. Матіос); *На сході почало рожевіти* (М. Матіос); *Надворі його стало обливати холодним сріблом – ніч була широка й простора, як може бути на початку осені* (Вал. Шевчук); *В його скронях почало гупати* (Вал. Шевчук). Складниками триелементного ГК БР є допоміжний, основний та зв'язковий: *Дмитрові так хотілося перестати боятися цих формул* (Вал. Шевчук); *Миколі таки довелося продовжити працювати на току* (В. Лігостов). Строкатим є і склад ГК БР непростої будови за репрезентацією основного елемента:

– інфінітив (*Пити хотілося нестерпно* (М. Коцюбинський); *Клара не ховалася з тим, що їй праглося ступити за той рубіж шаленства* (Ю. Мушкетик); *З сіней на нього почало віяти духом сіна* (В. Шевчук);

– предикативна форма на -но, -то (*Розбійників було схоплено в клуні, на околотках* (В. Земляк); *З острахом було вставлено ключ у шпаринку* (І. Роздобудько); *Через нелюбов Максима було поставлено останню крапку* (І. Роздобудько);

– аналітичне дієслово стану (*Якось так дуже спокійно стало* (Л. Дереш); *Її стає холоднувати від цих фіолетових квітів* (І. Вільде); *Тільки совісно стало обом за свою бійку на ганку* (В. Земляк).

До ядра безособових речень належать такі, ГК яких виражений сполученням допоміжного фазового або модального дієслова в безособовому вживанні та поширювального інфінітива: *Почало світати по-березневному рано* (З. Тулуб); *Хлопчик мрійно приплющив очі, і його почало ogrівати, але сонця було того замало, щоб не дати йому задрімати* (В. Шевчук); *Вже і їсти хочеться* (М. Стельмах); *До вечора ми проїхали верст п'ятдесят, і коли почало сутеніти, зупинилися в тихому селі Тишківка* (М. Матіос).

Допоміжне дієслово як складник БР в українській мові може бути марковане 3-ю особою однини теперішнього та майбутнього часу, середнього роду минулого часу та умовного способу. Враховуючи ці параметри, а також графемну кореляцію категорії виду допоміжного дієслова, виділяємо 7 моделей двоелементного ГК БР, формалізованого семантико-граматичною єдністю допоміжного дієслова та поширювального інфінітива:

1) двоелементний ГК БР з допоміжним дієсловом у формі 3-ої особи однини теперішнього часу недоконаного виду: *Часом хочеться отак пожартувати* (Вал. Шевчук); *По ночах стає холодніти* (Вал. Шевчук); *Від ріки починає тягнути вогкістю* (М. Матіос); *Починає щеміти глибоко в грудях* (В. Шкляр); ... *І нарешті в неї поступово починає змивати з душі отой сірий ранковий накіп* (Л. Дашвар);

2) двоелементний ГК БР, оформлений 3-ю особою однини майбутнього часу доконаного виду: *Чи вдасться йому ЗАВОЮВАТИ її серце* (Вал. Шевчук); *Десь невдовзі почне темніти* (В. Шкляр); *Скоро вже й почне сіріти* (М. Матіос);

3) двоелементний ГК БР, оформлений 3-ю особою однини майбутнього часу недоконаного виду: *Коли ж починатиме світати* (І. Жиленко); *Невже щоразу, тільки-но починатиме сутеніти, вона відчуватиме неспокій* (Вал. Шевчук);

4) двоелементний ГК БР, оформлений 3-ю особою середнього роду минулого часу доконаного виду: *На сході почало рожевіти* (В. Шкляр); *У той день почало надворі хмурніти* (В. Шевчук); *Зрештою, попереду й справді стало голубіти – лежала між городів тонка та звивинна річка* (Вал. Шевчук); *У хаті стало*

холоднішати й темніти (Вал. Шевчук); *У голові стало тріщати* (Вал. Шевчук); *Ще тільки почало зоріти* (М. Матіос); *Серце співало, в очах почало розвиднятися, лоскіт бігав долонями* (В. Шкляр);

5) двоелементний ГК БР, оформлений 3-ою особою середнього роду минулого часу недоконаного виду: *Кортіло йому з Неонілою роман вчинити* (Вал. Шевчук); *Часто доводилося в річці ловити рибу* (Вал. Шевчук); *Йому хотілося молитися* (Вал. Шевчук); *У кімнаті починало світлішати і світлішати* (В. Шевч.); *На небі уже починало займатись* (Вал. Шевчук); *А в хаті лісника Гречаного уже починало пахнути упрілим борщем* (В. Шкляр);

6) двоелементний ГК БР, оформлений 3-ою особою середнього роду умовного способу доконаного виду: *Коли почало б розвиднятися, вони побачили би москалів* (В. Шкляр); *Хіба кому кортіло б сміятися з неї, що часом днює напівзакопана в землю, якщо в селі таким же штибом рятували колісь Тараска, коли його біла електрика* (М. Матіос);

7) двоелементний ГК БР, оформлений 3-ою особою середнього роду умовного способу недоконаного виду: *Як хотілося б опинитися враз у рідних дрімучих лісах* (Л. Дашвар); *Щоразу, тільки починало би суненіти, вона відчувала неспокій* (В. Шевчук).

Досліджено, що в українській мові у ролі допоміжного елемента двоелементного ГК БР більш уживані фазові дієслова у формі середнього роду минулого часу доконаного, дещо рідше недоконаного виду. Роль поширювача властива власне безособовим дієсловам та особовим дієсловам у безособовому значенні. Модальні лексеми в позиції допоміжного елемента двоелементного ГК БР менш уживані, вони виконують “суб’єктивно-модальну інтерпретацію тієї чи іншої події, виражаючи значення можливості (неможливості), необхідності / непотрібності, бажаності / небажаності здійснення дії” [18, с. 8]. П. Дудик зазначає, що у складі такого компонента “при цілковитій ясності у певному контексті інфінітив може опускатися” [9, с. 113]: *Хліб на столі лежить – кортить його* (Панас Мирний).

Кількісно об’ємну групу серед ареалу БР становлять також конструкції з двоелементним ГК, до складу якого входить аналітичне дієслово стану: *У кишенях було порожньо – у голові весело, а мене тягнуло щастя шукати* (В. Сауляк); *Усім стало трішки соромно* (Л. Дереш); *У школі було тихенько і сипо* (Вал. Шевчук); *Але мені конче потрібно грошей* (І. Вільде). У сучасній українській мові налічують понад 100 одиниць аналітичних дієслів стану, що виражають такі лексичні значення:

1) психічний і фізичний стан людини або істоти (*весело, важко, відрадно, радісно, смішно тощо*);

2) стан навколишнього середовища (*вітряно, спекотно, тихо, гарно, затишно тощо*);

3) стан із модальним відтінком необхідності (*потрібно, бажано, треба, необхідно, варто і под.*) [3, с. 296–297].

Аналітичні дієслова стану всіх зазначених семантичних груп у сполученні з дієслівною морфемою-зв’язкою та напівзв’язками *стати, ставати, робитися* тощо, що реалізують модально-часові характеристики речення, формують двоелементний ГК БР. Аналітичні дієслова вказують на третю особу однини, тобто належать до власне безособових, у них також повністю нівельована граматична категорія виду, яка має нерозчленований характер. Щодо категорій часу і способу, то вони виражаються аналітично – за допомогою зв’язкового компонента. Враховуючи потенційні морфологічні параметри категорії часу, способу зв’язкового дієслова, в українській мові виділяємо 4 моделі двоелементного ГК БР, утвореного семантико-граматичною єдністю дієслівної зв’язки та аналітичного дієслова стану:

1) двоелементний ГК БР із зв’язкою у формі теперішнього часу (специфікою цієї часової форми для морфеми-зв’язки *бути* є її нульова експлікація, що зумовлює неповноту відповідного формально-граматичного компонента, вербалізованого однослівно – аналітичним дієсловом стану усіх семантичних груп: *Так тихо, тихо скрізь* (М. Матіос); *Як неймовірно радісно* (В. Шевч.); *Смішно, коли добрі хочуть вдавати із себе строгих* (І. Вільде); *Чи то стидно, чи боязко, чи жаль такої дрібної жінки* (М. Матіос); *Зими ж треба* (В. Сауляк); *А надворі так красно: прохолодний серпень покриває мжичкою гори і доли, поля і городи* (Я. Орос); *Йй*

робиться якось **чудно**, дивно, навіть **солодко** (М. Матіос); – *Мені стає холодно*, – *мовив я* (В. Шкляр);

2) двоелементний ГК БР зі зв'язкою, оформленою майбутнім часом: *Там мені стане легше* – *ніхто не покрикуватиме* (Я. Орос); *Там мені буде тісно і нудно, гадаю* (Я. Орос); *Гаразд, заїдемо до храму, там буде тепліше* (Я. Орос);

3) двоелементний ГК БР зі зв'язкою, оформленою у формі минулого часу: *Там було так гарно* (М. Матіос); *У квартирі зробилося тихо* (Л. Костенко); *Ставало тісно й душно* (М. Матіос); *Опівдні зробилося зовсім прохолодно* (М. Матіос); *А потім мені стало цікаво* (Л. Дереш); *Зимою 1942 року було сніжно і морозно* (В. Сауляк);

4) двоелементний ГК БР, оформлений умовним способом: *Було би тепло* – *довше протрималися б у лісі* (В. Шкляр).

Напівзв'язкам також властива видова кореляція, тому, реалізуючи функцію допоміжного елемента в формах минулого, майбутнього часу та умовного способу, вони санкціонують утворення ГК БР із розмежуванням доконаного та недоконаного виду. Порівняймо: *Тільки совісно стало обом за свою бійку на ганку* (В. Земляк) – *Ставало холодно, і вона щільніше загорнулася в хустку* (М. Матіос); *У квартирі зробилося тихо* (Л. Костенко) – *Робилося тепло* (Вал. Шевчук).

У ролі основного елемента двоелементного ГК БР, утвореного граматикизацією синтаксичного сполучення зв'язки та дієслова стану, більш уживані лексеми із семантикою психічного і фізичного стану людини чи істоти та стану навколишнього середовища. Такі дієслова у складі ГК БР також можуть функціонувати у формах компаратива й суперлатива. Вищий рівень продуктивності мають синтетичні форми компаратива: *А мені все одно тут затишніше, ніж онде, на второваному пішнику, що зичливо віддаляється в інший бік, збігає вниз* (Я. Орос); *Ставало тільки тепліше й холодніше* (Л. Дереш); *Мені легше, ніхто не покрикує* (Я. Орос); *Йому стало ще сумніше, бо місяць сьогодні царював* (Вал. Шевчук). Спорадичні суплетивні форми компаратива: ... *з кожним днем йому, пальцеві, робилося все гірше* (Ю. Іздрик); *Від цих дурнувятих слів мені стало набагато краще* (Л. Дереш). У семантично елементарних реченнях грамеми вищого ступеня порівняння слів категорії стану відносно вихідних одиниць зі значенням стану виступають як семантично модифіковані грамеми, бо вони виражають предикатне значення стану – відношення, зокрема інтенсивний вияв станової ознаки, на що вказує словотворчий суфікс *-ш, -иш* [3, с. 296]. Аналітичні дієслова стану з модальним відтінком необхідності менш активні щодо реалізації складника двоелементного ГК БР. У цій функції вони передають семантику стану з модальним відтінком необхідності, доцільності об'єкта, позначеного родовим відмінком (*Дітям потрібно буде молока; Їм треба було квітів*), на відміну від тих дієслів стану, що в сполученні з інфінітивом формують складені інфінітивні головні компоненти односкладних інфінітивних речень, які, окрім значення стану, виражають ще й значення потенційної дії (*потрібно, необхідно, варто, бажано, можна, треба, пора тощо*).

Периферію двоелементних ГК БР формують компоненти, утворені синтаксизацією семантико-граматичної єдності морфем-зв'язки *бути* в формах минулого або майбутнього часу та умовного способу і предикативних форм на *-но, -то*: *У дурника не було б так вимито й прибрано* (Л. Дашвар); *Цих двох буде припроваджено до секретаря райпарткому* (Василь Земляк); *З величезним блиском було описано січу* (Василь Земляк); *Усе те було викладено на солону* (Василь Земляк); *У будинку було наоплено і тихо як у вусі* (Василь Земляк); *Його було розпізнано здалеку* (М. Матіос). У складі ГК БР предикативні форми виражають значення результативного стану, що є наслідком виконаної дії, зв'язка ж співвідносить це значення із відповідною часовою площиною.

Маргінальною формою експлікації ГК БР в українській мові є триелементний компонент. Спостережено 2 семантико-граматичних типи триелементних ГК БР:

1) утворений синтаксизацією семантико-граматичної єдності модального дієслова в безособовому вживанні, інфінітива фазового дієслова та поширювального інфінітива (*Невдовзі їм довелося почати шукати воду* (М. Коцюбинський));

2) сформований на основі синтаксичного сполучення фазового дієслова в безособовому значенні, інфінітива дієслівної зв'язки та аналітичного дієслова стану (*Опівдні почало ставати тепліше* (В. Шевчук)).

Перший тип триелементного ГК БР реалізують 7 моделей, розмежованих за ознакою графемної реалізації категорії часу, способу, особи, роду та виду модального дієслова – виразника допоміжного елемента. Виділяємо:

1) триелементний ГК БР з модальним дієсловом у формі 3-ої особи однини теперішнього часу недоконаного виду (*Мені хочеться продовжити працювати*);

2) триелементний ГК БР з модальним дієсловом, оформленим 3-ю особою однини майбутнього часу доконаного виду (*Мені захочеться продовжувати працювати*);

3) триелементний ГК БР з модальним дієсловом, маніфестованим 3-ю особою однини майбутнього часу недоконаного виду (*Мені хотітиметься продовжувати працювати*);

4) триелементний ГК БР з модальним дієсловом, репрезентованим середнім родом минулого часу доконаного виду (*Мені захотілося продовжити працювати*);

5) триелементний ГК БР з модальним дієсловом, репрезентованим середнім родом минулого часу недоконаного виду (*Мені хотілося продовжити працювати*);

6) триелементний ГК БР з модальним дієсловом у формі середнього роду умовного способу доконаного виду (*І тоді мені знову захотілося б продовжувати працювати*);

7) триелементний ГК БР з модальним дієсловом у формі середнього роду умовного способу недоконаного виду (*Мені хотілося б продовжувати працювати*).

Триелементний ГК БР другого семантико-граматичного типу в українській мові так само репрезентують 7 моделей, дистинктивним параметром яких слугує морфологічна експлікація фазового дієслова, що об'єктивує допоміжний елемент компонента, зокрема графемний вияв категорій часу, способу, особи, роду, числа та виду. Розмежовуємо:

1) триелементний ГК БР з фазовим дієсловом 3-ої особи однини теперішнього часу (*У кімнаті починає робитися тепло*);

2) триелементний ГК БР 3-ої особи однини майбутнього часу доконаного виду (*У кімнаті почне робитися тепло*);

3) триелементний ГК БР 3-ої особи однини майбутнього часу недоконаного виду (*У кімнаті починатиме робитися тепло*);

4) триелементний ГК БР середнього роду минулого часу доконаного виду (*У кімнаті почало робитися тепло*);

5) триелементний ГК БР середнього роду минулого часу недоконаного виду (*У кімнаті починало робитися тепло*);

6) триелементний ГК БР середнього роду умовного способу доконаного виду (*У кімнаті почало би робитися тепло*);

7) триелементний ГК БР середнього роду умовного способу недоконаного виду (*У кімнаті починало би робитися тепло*).

У ролі основного елемента компонента цього типу можливі також аналітична та синтетична форми компаратива (*починає робитися тепліше, починає робитися більш тепло*).

Загалом триелементний ГК БР, так само, як і триелементні ГК односкладних речень інших типів, має вузький ужиток та є швидше явищем мовної системи, ніж мовної діяльності, оскільки контактна локалізація трьох дієслів (щодо першого семантико-граматичного типу триелементного ГК БР) або сполучення фазового дієслова в безособовому вживанні з єдністю інфінітива дієслівної зв'язки та аналітичного дієслова стану (у компоненті другого типу) є вербально громіздкими. Тому їх замінюють синонімічними більш стрункими компонентами формально-граматичного ярусу речення: *кортіло припинити дискутувати* → *кортіло припинити дискусію*; *почало ставати тепло* → *почало теплішати*.

Отже, формально-граматичну матрицю складеного ГК БР в українській мові репрезентують 29 моделей, 15 з яких представляють двоелементний ГК БР, а 14 – триелементний. ГК БР аналітичної будови є найбільш уживаним, порівняно зі складеними ГК інших типів односкладних речень.

Підсумуємо, семантико-функційне спрямування безособової конструкції у формально-граматичному ярусі закріплене експлікацією головного компонента, що має три структурні вияви – простий, складний, складений. Кваліфікаційним параметром простого ГК БР є одноелементність, морфологічно ідентифікована 3-ю особою

однини теперішнього часу недоконаного виду одноособових дієслів та особових лексем у безособовому вживанні; 3-ю особою однини майбутнього часу доконаного та недоконаного виду одноособових дієслів та особових лексем у безособовому вияві; середнім родом минулого часу та умовного способу доконаного й недоконаного виду одноособових дієслів та особових дієслів у безособовому значенні; доконаним та недоконаним видом предикативних форм на *-но*, *-то*; субдієсловом *нема*. Складений ГК БР має два структурні підтипи: двоелементний та триелементний. Ядерним двоелементним ГК БР є компонент, створений синтаксизацією єдності модального або фазового дієслова в безособовому значенні у формах 3-ої особи однини теперішнього часу доконаного виду та майбутнього часу доконаного й недоконаного виду, середнього роду минулого часу та умовного способу доконаного й недоконаного виду, а також поширювального інфінітива. Досить активним є двоелементний ГК БР, репрезентований синтаксичним сполученням дієслівної зв'язки в безособовому вживанні та аналітичного дієслова стану (діапазон експлікації зв'язкового компонента охоплює грамеми 3-ої особи однини теперішнього часу недоконаного виду та майбутнього часу доконаного й недоконаного виду, середнього роду минулого часу доконаного та недоконаного виду й умовного способу доконаного та недоконаного виду). Маргінальним двоелементним ГК БР є компонент, утворений граматикалізацією єдності морфеми-зв'язки *бути* у формах минулого та майбутнього часу та предикативної форми на *-но*, *-то*. Триелементний ГК належить до периферійних засобів експлікації ГУ БР в українській мові через структурну громіздкість. Буває два типи триелементного ГК БР: 1) утворений єдністю модального дієслова в безособовому вживанні, інфінітива фазового дієслова та інфінітива повнозначного поширювального дієслова; 2) сформований на основі сполучення фазового дієслова в безособовому значенні, інфінітива дієслівної зв'язки та аналітичного дієслова стану.

Література

1. Алсуфьева Е. Н. К вопросу о так называемых односоставных обобщённых предложениях [Текст] / Е. Н. Алсуфьева // XIX Герценовские чтения. Филологические науки : тезисы докладов. – Л., 1966. – С. 19–25.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті [Текст] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики української мови [Текст] / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с.
4. Галкина-Федорук Е. М. Безличные предложения в современном русском языке [Текст] / Е. М. Галкина-Федорук. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1958. – 332 с.
5. Городенська К. Г. Проблема двоскладності – однокладності в контексті історичного й дериваційного синтаксису [Текст] / К. Г. Городенська // Мовознавство : доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. українців. – К. : Пульсари, 2002. – С. 51–55.
6. Грищенко А. П. Безособове речення [Текст] / А. П. Грищенко // Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 43–44.
7. Георгиева В. Л. Вопросы развития безличных предложений в истории русского языка (на материале памятников письменности XI–XVII вв.) [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Георгиева В. Л. – Л., 1969.
8. Долин Ю. Т. Ещё раз о грамматической форме безличного предложения [Текст] / Ю. Т. Долин // Русский язык в школе. – 1991. – № 1.
9. Дудик П. С. Из синтаксису простого предложения [Текст] : навч. посібник / П. С. Дудик. – Вінниця : Вид-во Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, 1999. – 298 с.
10. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ "ВКФ "БАО", 2011. – 992 с.
11. Курмакаева Н. П. Закономерности заполнения позиции главного члена безличных предложений в связи с действием принципа функциональной эквивалентности [Текст] : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 / Курмакаева Н. П. ; Донецкий национальный университет. – Донецк, 2010. – 215 с.
12. Мірченко М. В. Функціональний аналіз синтаксичних одиниць (словосполучення, просте речення) [Текст] / М. В. Мірченко. – К., 1997. – 145 с.

13. Проворотова Е. Ю. Безличные предложения в текстах “орнаментальной” прозы: структура, семантика, функционирование [Текст] : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Проворотова Е. Ю. – Волгоград, 2010. – 186 с.
14. Рамза Т. Р. Безличные предложения в современном белорусском литературном языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.03 / Рамза Т. Р. – Минск, 1996. – 22 с.
15. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання [Текст] / І. І. Слинько, М. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
16. Чирва Г. М. Синтаксическая структура безличных предложений украинского языка (на материале литературы 50–70-х гг. XX в.) : дисс. ... канд. филол. наук / Чирва Г. М. – Запорожье, 1977. – 192 с.
17. Шабалина Т. Я. Структура и семантика безлично-инфинитивных предложений переходного типа в современном русском языке [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Шабалина Т. Я. ; МОПИ им. Н. К. Крупской. – М., 1991. – 18 с.
18. Шкіцька І. Ю. Реалізація суб'єктивно-модальних значень у структурі безособово-інфінітивних речень сучасної української мови [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Шкіцька І. Ю. ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2005. – 19 с.
19. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови [Текст] : підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 406 с.